

МНОГОФУНКЦИОНАЛНОСТТА НА СЪЮЗА *ANCHE SE* В СРАВНИТЕЛНИЯ КОНТЕКСТ МЕЖДУ БЪЛГАРСКИ И ИТАЛИАНСКИ ЕЗИК

Десислава Давидова

(Нов Български Университет)

*Обект на статията са различните синтактични функции, които италианският съюз **anche se** приема в италиански и български текстове. Съюзът приема главно подчинителна (отстъпителна и отстъпително – условна) , но също и съединителна функция, макар и в много по - редки случаи. Разгледани са двата основни преводни еквивалента на съюза в български език – за изразяване на реално и иреално недостатъчно условие. Разглежда се и предаването на многофункционалността на съюза **anche se** в превода на български – оказва се, че условната и темпорална разновидност на разглеждания отстъпителния съюз се предава и на български, без това да отнема от адекватността на превода.*

*Отделено е и внимание на близкия по семантика и синтактична функция съюз **anche quando**, който е част от семейството на отстъпително-условните съюзи.*

*The article examines the different syntactic functions which the Italian conjunction **anche se** assumes in Bulgarian and Italian texts. It mainly fulfills a subordinate (concessive and concessive-conditional) function, as well as a connective one much more rarely.*

The article looks upon the two major translation equivalents of the conjunction into Bulgarian – to express a real and imaginary insufficient condition. The rendition of the various functions of the conjunction into its Bulgarian translation is also the object of the article: the conditional and temporal variation of the conjunction is present in the Bulgarian equivalent without impeding the adequacy of the translation.

*The article also looks at the semantic and syntactic functions of **anche quando**, which is part of the family of concessive-conditional conjunctions.*

Key words: Syntactic, conjunction, subordinate, concessive

Един от италианските отстъпителни съюзи, който е с най-висока честота на употреба, е **anche se**. В качеството си на „чисто“ отстъпителен съюз, изразяващ реално недостатъчно условие, **anche se** е предпочитан пред другите отстъпителни съюзи **benchè**, **sebbene**, **malgrado che**, **nonostante che**, тъй като не въвежда задължително конюнктив, а индикатив и това улеснява италианците в ежедневната разговорна реч. По тази причина съюзът **anche se** се наложи през последните десетилетия на 20 в. като един от най-често срещаните не само в устната, но и в писмената италианска реч.

(Добре е да уточним, че във функцията му на отстъпителна връзка при иреално недостатъчно условие, **anche se** въвежда конюнктив.)

Настоящото изследване няма претенции за всеобхватност по темата „съвременност на съюза **anche se**“ предвид ограничения корпус от примери, налагащ подобен формат. Въпреки това с известно основание твърдим, че **anche se** може да се приеме като „съвременен“ отстъпителен съюз, който започва да преобладава в средата на втората половина на 20 в. Съюзът е предпочитан и от пресата, като това му предпочитание бе констатирано в една предишна моя статия „Някои особености на отстъпителните съюзи и отстъпителното отношение в български и италиански език.“ (ЧЕО, 2011:15)

Нашите конкретни наблюдения за „съвременността“ на **anche se** са вследствие преглед на корпуса от примери в няколко романа, писани в средата и втората половина на 20 в.

Това, което забелязваме, е че **anche se** съвсем не присъства масово в италианските автори от средата на 20 в.

В „Христос се спря в Еболи“ (1943-44 г.) има 17 случая на **per quanto** срещу 11 на **anche se**.

В „Римлянката“ на Алберто Моравия, (1943- 1946 г.) **anche se** има нищожно присъствие спрямо преобладаващия отстъпителен съюз **sebbene**. В рамките на корпус от 200 страници съюзът **anche se** е срещнат само два пъти, за разлика от **sebbene** - 23 пъти, **per quanto** – 4, **benchè** – само веднъж.

В „Гепардът“ (1954-57) **benchè** се среща 28 пъти и само 2 пъти **anche se**.

В „Името на розата“ (1980) в рамките на 100 страници броят на **anche se** нараства – 17 пъти срещу 3 пъти на съюза **benché**.

В „Твърди Перейра“ (1994) **anche se** се среща 12 пъти. Единственият друг отстъпителен съюз е **per quanto**.

В криминалния си роман “Donne informate sui fatti” (2006 г.) Карло Фрутеро използва **anche se** 26 пъти, веднъж **per quanto** и веднъж **benché**.

Очевидно тенденцията за увеличаване честотата на употреба на **anche se** е налице у писателите от средата на втората половина на 20 в.

ANCHE SE и неговите различни синтактични употреби

Особеността на съюза **anche se** не се крие просто в неговата честота на употреба и явното му предпочитане преди другите съюзи. Това е съюз, съвместяващ едновременно отстъпителна и условна функция. Гюла Херцег (Херцег, 1977:211) *Studi di grammatica italiana*, говори за свързването на **anche** с прости условни и темпорални съюзи като **se** и **quando**, от което се получава, както той го нарича, подчинено отстъпително изречение с условен и темпорален подсмисъл.

Според него:

Логическото отношение в подчиненото отстъпително изречение се основава, както е известно, на противоречие между подчиненото и главното изречение: действието в главното изречение се извършва независимо от съдържащата се пречка в подчиненото изречение. Дотук синтактичният характер на тази пречка представлява един вид обикновено твърдение, с което посочваме съществуването на нещо конкретно или абстрактно.

Често обаче става така, че отстъпителното изречение не съответства вече на праволинейно твърдение, а съдържа някакво предположение или темпорално уточнение. Формално това изглежда така, но всъщност е обратното: в някои случаи условните изречения, съдържащи условие, придобиват отстъпително значение, в смисъл, че съдържанието им не се явява единствено като условие, а като условие, което е същевременно и пречка за осъществяването на съдържанието в главното изречение. Същото може да важи и за темпорални изречения, съдържащи някакво времево определение. Те придобиват отстъпителен смисъл, доколкото

тяхното съдържание не се явява като времево уточнение, а, отново, условие, представляващо и пречка за осъществяването на действието в главното изречение. (Херцег, 1977:211)

И така, **anche se** съчетава в себе си отстъпителна с условна и по-рядко темпорална подфункция. Това впрочем ще стане нагледно по-нататък в корпуса от примери.

В началото на статията ще разгледаме характерната за съюза отстъпителна функция чрез неговите два преводни еквиваленти съответно в двата вида отстъпване (хипотетично реално и хипотетично иреално) в български език чрез примери от корпуса. В някои примери ще срещнем и известно колебливо поведение на италианския отстъпителен съюз, доколкото понякога той отдава първоначалната си синтактична функция на подчинителна връзка за сметка на подобна, пак синтактична, но не и присъща за него връзка.

Ще се опитаме да обърнем внимание и на двойствеността на италианския съюз **anche se**, и доколко двете функции - отстъпителната и условната – взаимно си влияят. Можем да говорим не само за двойственост, а дори и за многофункционалност, предвид наличието не само на условен, но и на темпорален „подсмисъл” у сложно-съставните изречения с подчинени отстъпителни.

От гледна точка на теория на превода, ще потърсим и отговор на въпроса по какъв начин това евентуално влияние се предава и в превода от двата езика и дали то е в полза или в ущърб на правилното предаване на оригиналния текст.

За целта на изследването беше ексцерпиран материал от следните произведения на италиански и български език:

1. *Doncev, Anton (1983), Manol e i suoi cento fratelli, Longanesi, Milano*

Дончев, Антон (1983) Време разделно, Издателство на БЗНС

2. *Табуки – Antonio Tabucchi, Sostiene Pereira, Feltrinelli, 1999, Антонио Табуки, „Твърди Перейра”, в превод на Нева Мичева, Колибри, 2007*

3. *Bassani Giorgio, (1983), Il giardino dei Finzi-Contini, Mondadori, Agostini,*

Басани, Джорджо (1986), “Градината на Финци-Контини”, Народна култура.

4. *Buzzati, Dino (1979,) Il deserto dei Tartari, Mondadori*

Будзати, Дино (1981), “Татарската пустиня”, Народна култура

5. *Stanev, Emilijan (1997), Lazzaro e Gesù e altre storie, Una tranquilla sera, Voland*
Станев, Емилия, (1977), В тиха вечер, Избрани произведения в 3 тома. т.2. Разкази и повести. Български писател
6. *Stanev, Emilijan (1977), Lazzaro e Gesù e altre storie, La morte di un uccello, Voland*
Станев, Емилиян(1981), Събрани съчинения, т.1, София, Български писател
7. *Giuseppe Tomasi di Lampedusa – Il Gattopardo – Генардът, превод от Петър Драгоев, София, 1961, издателство на националния съвет на Отечествения Фронт*
8. *Svevo, Italo (1994), Senilità, Rizzoli*
Звево, Итало (1987) Застаряване, Народна култура
9. *Levi, Carlo (1990) Cristo si e' fermato a Eboli , Einaudi tascabili*
Леви, Карло (1965), Христос се спря в Еболи, София, издателство на националния съвет на отечествения фронт
10. *Caruana ,Luigi (1998), Il marchese di Roccaverdina, Biblioteca economica Newton*
Капуана, Луиджи (1974), Маркиз Рокавердина, София, Народна Култура
11. *Pirandello, Luigi, (1988), Il fu Mattia Pascal, Mondadori*
Пирандело, Луиджи (1981) Покойният Матиа Паскал, Народна култура
12. *Eco - Umberto Eco, Il nome della rosa, Bompiani, 1987, Умберто Еко, „Името на розата”, в превод на Никола Иванов, Народна култура, 1985*
13. *Периодични български и италиански издания, електронна преса, новините на БТВ.*

Тъй като съдържанието на отстъпителното изречение е предполагаемо, в такива случаи действието или ситуацията от главното се случват въпреки наличието на въображаемо хипотетично препятствие. В контекста на сложното съставно с подчинено отстъпително изречение наблюдаваме реална и иреална хипотеза или реално и иреално недостатъчно условие. Като най-често употребяван отстъпителен съюз в италиански, **anche se** има два основни преводни еквивалента в български:

1. **макар че/макар да/въпреки че** за изразяване на **реално недостатъчно условие.**

(1) E io ti dico che Dio vuole che ci siano, e certo son già nella sua mente, **anche se** il mio amico di Occam nea che le idee esistano in tal modo... (U.Eco)

Аз ти казвам, че Бог иска те да съществуват, и те сигурно са вече в ума му, **макар че** моят приятел Окам отрича, че идеите съществуват по такъв начин...

(2) Отдавна бях престанал да изпитвам неприязън към Балкан и дори се улавях...че започваме да се сприятеляваме отново с кучето, **макар че** понякога тайно го замерях с камък... (Й.Радичков)

Da molto tempo ormai non sentivo più ostilità per Balkan e addirittura mi accorgevo...di ridiventare amico del cane, **anche se** ogni tanto gli lanciavo ancora contro qualche pietra ... (J.Radickov)

2. **дори и да/даже и да** за изразяване на **иреално недостатъчно условие**.

(3)**Дори ако** узнаеха кой е и защо е дошъл в града, можеше да се надява, че ще остане жив, докато червеноармейците пристигнат. (Е.Станев)

Anche se avessero scoperto chi era e perché era andato in quella città, poteva sperare di rimanere in vita fino a quando i soldati dell'Armata Rossa fossero arrivati... (E.Stanev)

(4) E poi, **anche se** adesso provassi a ripeterti tutto il bene che ho sempre pensato dei tuoi famosi occhi glauchi, ...quale risultato otterrei? (G.Bassani)

...а освен това **даже и** сега да се опитам да ти повтора всички хубави неща, които винаги съм си мислела за твоите прословути синьозеленикави очи, какво ще постигна?

(5) **Anche se** fossi stato sorpreso ad aggirarmi lì, nessuno avrebbe potuto farmene un carico eccessivo. (G.Bassani)

Никой, **даже и да** ме видеха, че серазхождам тук, не можеше много да ме вини.

I. **ХИПОТЕТИЧНО РЕАЛНО ОТСТЪПВАНЕ**

Този вид условие, макар и реално,

не е достатъчно силно, за да попречи на осъществяването на действието в главното изречение, т.е то му „отстъпва” (Геннадиева - Мутафчиева&Гвоздев, 187).

В този смисъл Геннадиева-Мутафчиева, говорейки за съюза **да**, изказва твърдението, че той е съюз за недостатъчно основание. Това може да се отнася съответно и за съюзите **макар че/въпреки че/ макар да**. Съюзите за реално отстъпване, както се посочи, са

въпреки че, макар че, макар да. Макар да може да се употребява и за потенциално условие.

Реалното недостътно условие може да е свързано както с момента на говоренето, така и с минал момент. В първия случай в италиански имаме мин.несв. вр. на конюнктива (congiuntivo imperfetto), а във втория – мин.предв.вр. на конюнктива (congiuntivo trapassato). Това важи за всички италиански отстъпителни съюзи с изключение на интересувания ни **anche se**. При реално отстъпване и като еквивалент на **въпреки че, макар че, макар да, anche se** не приема конюнктив, а индикатив, съответно в мин.несв.вр. и мин.предв. вр. В български съответно се употребява мин.несв.вр. и мин.предв. вр. на изявително наклонение.

Следващите примери имат изцяло отстъпителен характер, а българските преводни еквиваленти на **anche se - макар да, въпреки че, макар че** изразяват реалното недостатъчно условие, свързано или с момента на говорене, или с минал момент, като това дава отражение и на употребените глаголни времена.

(6) Era tornato dall'America con un bel gruzzolo, e **anche se** l'aveva già in gran parte perduto per comperarsi una terra sterile, ci poteva ancora modestamente campare. (C.Levi)

От Америка се завърнал с голяма пачка банкноти **и макар да** беше загубил много от тях за закупуване на неплодородна земя, все още можеше да преживява скромно.

(7) L'essere alle nostre spalle pareva un monaco, **anche se** la tonaca sudicia e lacera lo faceva assomigliare piuttosto a un vagabondo e il suo volto non era dissimile da quello dei mostri che avevo appena visto sui capitelli.. (U.Eco)

Съществото зад нас приличаше на монах, **въпреки че** с мръсното си и раздърпано расо изглеждаше по-скоро като скитник, а лицето му не се различаваше от лицата на чудовищата, които бях току-що видял по капителите.

(8) Ma Ubertino non aveva esitato a difendere di fronte al papa la memoria dell'amico, e il papa, soggiogato dalla sua santità, non aveva osato condannare lui (**anche se** aveva poi condannato gli altri). (U.Eco)

Но Убертино не се поколебал да защити пред папата паметта на своя приятел, и папата, покорен от неговата светост, не посмял да го осъди (**въпреки че** след това осъдил другите).

- (9) Желанието да го види придобиваше безумна и нетърпима властност, тя обикаляше из черничевата горичка с надежда, че той ще се появи, **макар че** времето за тяхната среща бе отминало, отиваше до колибата, после пак се връщаше към липата.(Е.Станев)

Il desiderio di vederlo diventava ossessionante: s'aggirava per il boschetto di gelsi sperando di vederlo comparire, **anche se** l'ora dell'appuntamento era ormai trascorsa, poi tornava alla capanna, quindi di nuovo al tiglio.

- (10)Моето присъствие не ѝ направи никакво впечатление, сякаш не съществувах за нея, **макар че** аз стоях вече на брега на локвата и разстоянието, което ни разделяше, не беше по-голямо от две крачки. (Е.Станев)

La mia presenza non le fece alcuna impressione, come se per lei non esistessi, **anche se** ero lì, sulla riva della pozza e la distanza che ci separava non superava i due passi.

- (11)“Tenente, venga qua a mangiare un boccone, con questo freddo bisogna mangiare, si faccia forza, **anche se non ne ha voglia!**” (Buzzati)

-Лейтенант, елате тук да хапнете нещо, в този студ трябва да се яде, направете усилие , **макар да** нямате желание!

- (12) **Se anche** non gli vorrà tanto bene, avrà una vita tranquilla, lieta, perché egli è molto innamorato. (Svevo)

Макар и да не го обича много, ще има спокоен, чист живот, защото той е много влюбен.

От изложените примери прави впечатление, че при хипотетично реално отстъпване подчинените отстъпителни изречения, разгледани в съпоставителен план между двата езика, представят един вид праволинейност в семантиката. С други думи - не се наблюдава отклонение от отстъпителната функция от оригиналния текст в превода. Това е видимо и от формално различните, но смислово идентични преводни еквиваленти на **anche se** -**макар че, макар да, въпреки че.**

II. ХИПОТЕТИЧНО ИРЕАЛНО ОТСТЪПВАНЕ

Недостатъчното условие е свързано с минал момент и не може да бъде осъществено, както и неговото следствие. Модалното значение на недостатъчното условие и на неговото следствие е нереализирана възможност. Съюзите в български са **и да, дори и да.** В случай на **нереално недостатъчно** условие отношението между глаголните времена в главното и в подчиненото изречение в български език съответства на това в

условните нереални изречения, тоест глаголят в подчиненото изречение е в мин.несв.вр. или в мин.предв. вр., а глаголят от главното изречение – в бъдеще време в миналото или в условно наклонение.

Италианското съответствие е **anche se** , въвеждащ мин.предв. вр. на конюнктив при иреално отстъпване. В този случай италианският съюз **anche se** поради съчетанието си с условния съюз **se** е с двоен характер - отстъпително-условен.

При нереална хипотеза в италиански правилата на съгласуване също съответстват на тези при условните изречения – обикновено в подчиненото изречение се използва мин.несв.вр. на конюнктива, ако говорим за нереална, но не напълно невъзможна хипотеза. Употребата на мин.предв.вр. на конюнктив в подчиненото изречение вече изразява неосъществяване на хипотезата предвид изцяло нереалното условие.

Съюзът **anche se** може да се срещне и в по-редкия случай на инверсия, както става в пример 13. Подобни случаи на инверсия, впрочем, ще срещнем и малко по-нататък, като разместването на съставните части не възпрепятства запазването на основната отстъпителна функция с условен нюанс.

В превода на пример 13 на Карло Леви имаме характерното за изразяване на иреално недостатъчно условие съгласуване. Това условие е подсилено от чисто условния съюз **ако**, който е следпоставен на **дори**, а между другата му съставна част **да** се намира модалния глагол **мога** в мин.несв.вр. Съюзът **пак**, въвеждащ главното изречение, има подсилваща функция, чиято цел е да изрази обречеността на ситуацията в сложното съставно изречение. Интересно от структурна гледна точка е как италианското подчинено отстъпително изречение се явява като вметнато (*proposizione incidentale*). Ако вметнатото изречение (което е подчинено отстъпително) бъде премахнато, ще се получи сложно съчинено изречение със самостоятелен смисъл:

*...il malato era ormai in agonia, e neppure un'operazione l'avrebbe più salvato.

*...болният вече беше в агония и дори една операция нямаше да го спаси.

Без вметнатото подчинено отстъпително изречение, обаче, смисълът на целия синтактичен ансамбъл се променя. Наличието на подчиненото отстъпително изречение му придава съвсем друг семантичен нюанс, както видяхме в голеизложения анализ.

(13)....il malato era ormai in agonia, e neppure un'operazione, *se anche io avessi saputo e potuto farla*, l'avrebbe più salvato. (C.Levi)

Дори ако можех да му направя операция, пак нямаше да го спася.

Пример (14) представя разместване в строежа на сложното съставно изречение при превода му на български език:

(14) **Anche una persona** che non avesse saputo quel che era corso tra quella donna e lui, avrebbe facilmente capito che la irritazione sorpassava il motivo apparente... (L. Capuana)

Дори и да не беше в течение на онова, което се беше случило между тази жена и маркиза, човек лесно можеше да разбере, че това негово раздражение не отговаряше на привидния повод...

В оригинала наблюдаваме интересен синтактичен профил – започва със съединителния съюз **anche**, а наличието на относителното местоимение **che**, отнасящо се за съществителното **persona**, говори за подчинено относително изречение (subordinata relativa). Ако липсваше **che**, този пример външно щеше да наподобява условния период, свързан с минал момент, тъй като и съгласуването на времената е типично за него:

* **Se una persona** non avesse saputo quel che era corso tra quella donna e lui, avrebbe facilmente capito che la irritazione sorpassava il motivo apparente...

Употребено по този начин обаче, изречението губи смисъла си. При едно подчинено условно изречение имаме евентуално осъществяване на условие, след което се извършва очакваното негово следствие. Нормално е при неведение на някакъв факт да не го узнаем. Докато тук въпреки неведението на наблюдаващата ситуацията, лесното прозиране на истината е факт. Присъствието на **anche**, макар и без втория елемент **se**, както и преводния българския отстъпителен съюз, типичен за обобщено недостатъчно условие **дори и да**, ни дава основание да смятаме, че италианският пример има отстъпителен характер.

(15) **И дори да** лежиш на постелята си, щом го чуеш, знаеш какво време е навън. (А.Дончев)

“E’ come una voce di uomo, questa campana”, diss’egli. “**Anche se** giaci nel tuo letto, quando la senti sai che tempo fa.”

В примера на А.Дончев обаче подчинителната връзка изразява привидно реално недостатъчно условие, още повече че глаголните времена – сегашно в подчиненото и главното изречение са типични за такъв вид условие. Употребеното сегашно време обаче тук е атемпорално, действието не съвпада с момента на говоренето, а е нещо като аксиома, правило, нещо, което става независимо от волята на говорещия.

(16) **И** да не видехме, щяхме да го знаем, че всеки ден умира един от шестдесетте. (А.Дончев)

Anche senza vedere, avremmo ugualmente saputo che ogni giorno moriva uno dei sessanta.

Не можем да говорим за истинско подчинено изречение в италианския пример (4), доколкото глаголно време там липсва, но така или иначе недостатъчното нереално условие е налице: липсата на информация от първо лице не пречи на узнаването на истината за гибелта на пленниците.

В пример (17) нереалното въображаемо условие (незадаването на въпроса, премълчаването му), води до действие, обратно на очакваното - доверяването на тайната. Психологически погледнато обаче, действието в главното изречение е напълно оправдано и може да се схване като очаквано – често дълго пазени драматични тайни измъчват човек и е нормално той да се освободи от бремето им, като ги разкаже:

(17) **И** да не бях я питал за пустото крило на конака, пак щеше да ми каже за братоубийството на Сюлейман Ага – тайната я мъчеше. (А.Дончев)

E anche se non le avessi fatto domande sull’ala vuota del konak, mi avrebbe ugualmente narrato il fratricidio di Suleiman agà; quel segreto la tormentava troppo.

Отклонение от съгласуването на времената наблюдаваме в друг пример (6) при българския превод, където вместо мин.предв. вр или мин.несв.вр е употребено сегашно време. Тази употреба вероятно е семантично обоснована – по този начин заплахата от идването на неприятеля е видима, близка. Мин.предв. време на конюнктива, употребено в подчиненото изречение на оригинала, ясно говори за нереално препятствие - идването на неприятелите звучи по-скоро като легенда, предавана от поколения военнослужещи в Крепостта. Предположението за идване на врага няма да се осъществи никога, тъй като

условието е изцяло нереално. Мин.несв.вр. на индикатива, употребено в главното изречение в оригинала, обаче, говори за реално задължение, което се подразбира от само себе си, независимо от невероятността за нападение – дали врагът ще настъпи или не, войниците са длъжни да се справят и това е заповед в сила в момента на говорене:

(18) **Anche se** fossero arrivati nemici, il fortino doveva bastare a sè stesso. (D.Buzzati)

Дори и да дойдат неприятели, укреплението трябваше да се справя само.

Съставните елементи на **anche se** могат да се обърнат в споменатата вече инверсия, както виждаме в следващите два примера на Итало Звево.

В пример (19) нереалното условие в оригинала, изразено чрез мин.предв.вр. на конюнктива, влиза в противоречие с превода и употребеното мин.несв. вр., което изразява не напълно невъзможност за осъществяване на действието. Пролитчава макар и много слаба вероятност за успеваемост на разговора, който да доведе до „реабилитирането” на Бали като приятел. Тази вероятност проличава в контекста на пожелателността за провеждане на разговор, който да има благоприятен изход и за двамата герои:

(19) Un buon ragionamento avrebbe potuto curare Emilio meglio dell'esempio e **se anche** non fosse servito affatto, sarebbe valso almeno a fargli riacquistare la veste di amico e consigliere...(I. Svevo)

Един сериозен разговор можеше да излекува Емилио по-добре от примера, пък **дори и да** не успееше, щеше да послужи на Бали да влезе пак в ролята на приятел и съветник ..

В (20) глаголните времена в оригинала и превода би трябвало да изразяват реално отстъпване или недостатъчно условие, свързано с момента на говоренето. Фактически условието в подчиненото изречение (персонифицирането на къщите) е нереално и абсурдно, следствието му по презумпция също е невъзможно. Причината за употребата на времена, свързани с момента на говоренето, се намира в сегашно време на главния глагол – казуемо и в разсъжденията на героя в настоящето:

(20) Credo che **se anche** tutte queste case sul Corso si mettessero a ballare, io non le guarderei neppure.(I.Svevo)

Струва ми се, че **дори ако** всички къщи по Корсо започнат да се люлеят, няма да ги погледна.

III. ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТ НА СЪЮЗА **ANCHE SE** КАТО ПОДЧИНТЕЛНА ВРЪЗКА ПРИ ХИПОТЕТИЧНО РЕАЛНО ОТСТЪПВАНЕ

Има случаи, в които **anche se** представя хибридна, междинна функция между двата вида недостатъчно условие. Съюзът изразява и модалност, което означава, че той показва действието в подчиненото изречение като реално, потенциално или иреално от гледна точка на говорещото лице. Полифункционалността на **anche se** се изразява в условно, темпорално, на места дори и каузативно отношение с помощта на превода на български.

Следователно, примерите, които следват, са по-„раздвижени” от структурно-синтактична гледна точка в сравнение с тези, разгледани в част I и II, касаеща хипотетично реално и иреално отстъпване. Това различие се забелязва и в превода на български език при съгласуването на времената. Причината за това може да е свързана както вече се спомена, с контекста, но и със словоредата на главното и подчиненото отстъпително изречение в италиански език. Обикновено при иреално отстъпване подчиненото изречение е в началото на сложното съставно изречение, а при реално отстъпване то се среща както в начална, така и в крайна позиция.

При подчинено отстъпително изречение, намиращо се след главното, съюзът **anche se** обезсилва не само условно-отстъпителното, но и чисто отстъпителното отношение, като служи за съединителен съюз, който сякаш уточнява съдържанието на главното изречение (Херцег, 1977:215).

Такова разположение на подчинено отстъпително изречение, намиращо се след главното, ще видим в няколко примера в този раздел.

В първия пример от този раздел българското съответствие на **anche se** ако и да има потенциален характер, свързан смислово със съдържанието на подчиненото изречение:

(21) Mi aveva spiegato che, giunto che fosse l'uomo oltre la metà della vita, **anche se** la sua vista era stata sempre ottima, l'occhio si induriva e riluttava ad adattare la pupilla, così che molti sapienti erano come morti alla lettura e alla scrittura dopo la loro cinquantesima primavera. (U.Eco)

Обясни ми, че когато човек преполови живота си, **ако и да** е имал винаги отлично зрение, окото се втвърдява и зеницата трудно се приспособява, затова мнозина учени, след като прехвърлили петдесетте, ставали съвсем безпомощни при четене и писане.

В подчиненото отстъпително изречение не се наблюдава реално действие, на което да се противоречи в главното изречение, по-скоро става въпрос за принципно предположение, касаещо физиологична особеност при хората след определена възраст. В този смисъл конкретният пример показва известна хибридность на недостатъчното условие. Не можем да говорим за реално недостатъчно условие, доколкото реално действие в подчиненото изречение липсва, нито за иреално условие, предвид наличието все пак на условие и осъществено негово следствие. Следователно **ако и да** в случая заема междинно място между двата вида недостатъчно условие – реално и иреално.

Други подобни случаи с хибридность на отстъпителната функция на **anche se** наблюдаваме и в следващите примери, в които смисловият контекст налага понякога условно или темпорално тълкуване. В един от случаите дори **anche se** губи подчинителния си характер и потенциално функционира като съединителна връзка.

Интересен е пример (22) на Табуки, в който наблюдаваме разновидност на италианската хипотетична конструкция *periodo ipotetico* от т.нар. „първи тип” – където в подчиненото изречение е употребено сегашно време, а в главното – императив:

(22)...e se vuole pentirsi della sua vita si pente pure, e **anche se** ha voglia di raccontarlo a un sacerdote glielo racconti... (A. Tabucchi)

А междуременно, ако чувствате нужда да се покаете за вече изживяното, покаяйте се, и **ако** ви се говори за това със свещеник, говорете..

Употребата на императив в главното изречение показва възможност за осъществяване на действието, както и реално отстъпване. В подчиненото изречение наличието на съюза **anche se** не придава отстъпителен характер на сложно съставното изречение. То си остава условно. **Anche se** в случая е само формално отстъпителен съюз, а неговата употреба семантично е оправдана от експресивността на повествованието: говорещият се обръща към главния герой доктор Перейра и го насърчава не само да се покае, нещо повече - да се реши на по-смела постъпка, като **дори** разкаже за изживяното:

Както е видно, блокът от подчинено отстъпително и главно изречение идва след друго сложно съставно с подч. обстоятелствено за условие. В този смисъл интересувашата ни

структура е своего рода продължение на предходната условна единица и в тази му функция първоначалната условност/отстъпителност е значително отслабена.

От същото произведение е и пример (23), където имаме основание да твърдим, че отстъпителният характер на съюзът **anche se** е доста спорен:

(23)...La Spagna ne è piena , gli anarchici individualisti fanno molto parlare di sé in questi tempi e si sono anche comportati eroicamente, **anche se** forse un po' più di disciplina ci vorrebbe, questo almeno è quello che penso. (A. Tabucchi)

...Испания е пълна с анархисти индивидуалисти и около тях се вдигна много шум, истината е, че понякога са истински герои, **макар че** малко дисциплина няма да им дойде в повече, горе-долу това имах предвид.

От една страна е налице логическото противоречие между фактите в подчиненото и главното изречение – героичното поведение на анархистите и необходимостта от дисциплина, принципно характерна за герои. Истинско недостатъчно условие и неговото обратно следствие обаче фактически липсва - смисловото съдържание на подчиненото изречение не е представено от някакво действие, от което да зависи противоположното на него друго действие в главното изречение. Тук става въпрос по-скоро за някаква забележка, пожелание , отправено към анархистите – герои. Употребата на **anche se** именно е в „услуга” на тази забележка – пожелание. Може да се каже , че съюзът дори играе роля на вметната дума, а не на отстъпителна връзка. Нещо повече - може да се изтъкува като съединителна, а не подчинителна връзка, без това да попречи на цялостта на смисъла на сложното съставно изречение.

Евентуална алтернатива на примера със съединителен съюз **и** както в оригинала, така и в превода, при която смисълът не се губи, е в подкрепа на гореизложеното твърдение:

... si sono anche comportati eroicamente **e** forse un po' più di disciplina ci vorrebbe...

...поякога са истински герои **и** малко дисциплина няма да им дойде в повече...

Поредното доказателство за полифункционалност на **anche se**:

(22) Certamente non ho seguito i consigli dello zio e del nipote, e ho affrontato ogni giorno il vino e il caffè dei contadini, **anche se** chi me lo preparava era una donna. (C.Levi)

Естествено не следвах съветите на вуйчото и племенника и всеки ден с риск за себе си съм пил кафе и вино от селяните, **даже и когато** бяха приготвени от жена.

В подкрепа на твърдението на Херцег за позицията на подчиненото спрямо главното изречение, забелязваме, че подчиненото изречение се намира след главното и сякаш има по-малка тежест от главното в тази си позиция, нещо като пояснение на съдържанието от главното изречение.

Интерпретативно, тук българският превод на **anche se** е отстъпително-темпорален. В този пример непознаването на контекста може да доведе до неразбиране на логическото противоречие: героят пие от кафето и виното, въпреки че те са приготвени от жена. На пръв поглед, това е смислов абсурд, а не логическо противоречие между две действия или факта от главно и подчинено изречение. Каква е загадката всъщност? Местните хора предупреждават главния герой, че жените от селото, славещи се като любителки на магиите, обикновено слагат упойващи съставки в кафето и виното. По тази причина го съветват да не приема поканите от стопанките-жени. Първият компонент – **даже** изразява отстъпването на недостатъчното условие- „рисуването” на героя, който опитва кафето и виното, въпреки съветите на вуйчото и племенника за евентуалната опасност от пиенето им. Вторият компонент на съюза – **когато** – набляга на повторемостта на действието – поканите към героя да пие кафе или вино очевидно са не една.

(24) Certo, non era ubriaco, o, **se anche** aveva bevuto un po' più del solito, questo gli aveva aggiunto, anziché tolto, lucidezza e presenza di spirito. (C.Levi)

Сигурно той не беше пиян, или **ако** беше пил малко повече от обикновено, това по-скоро му беше добавило, а не отнело яснотата на мисълта и присъствието на духа.

В пример 5 отново се наблюдава инверсия. Тук **se anche** има преобладаващо условен характер, подсилен и от началната позиция на условната съюзна съставка **se**. Преводът на български е с условния съюз **ако**, вместо с отстъпителния **дори и да**. Присъствието на чисто условния български съюз **ако** не превръща обаче автоматично изречението в условно, тъй като от условието (опияненото състояние на героя) не произлиза логично

следствието (замъгляване на мисълта), а точно обратното. Героят има бистра мисъл и е очевидно във кондиция. Все пак обаче в примера очакваното следствие на условието е загатнато (евентуалното понижаване на яснотата на мисълта и присъствието на духа), но то се явява като междинно звено и пътят от веригата води към крайната неочаквана последица. Наличието на загатнатото очаквано следствие, въпреки междинния му характер, ни дава основание да твърдим, че примерът няма чисто отстъпителен характер, нито чисто условен. Говорим за двойствен характер, съчетаващ и двата вида отношения.

Друг поливалентен съюз със съставка **anche** е съюзът **anche quando**. Гюла Херцег причислява съюза **anche quando**, както и инверсията му **quand'anche** към фамилията на отстъпително-условните съюзи, макар и със значително по-ниска честота на употреба. Той обаче признава поливалентността на този съюз, доколкото съставката му **quando** като типично темпорално наречие предполага въвеждането на **anche quando** в подчинено темпорално изречение/подчинено обстоятелствено изречение за време. Впрочем, Дж.Б. Морети (Moretti, 1983:62) също говори за близостта на **quand'anche** с **anche se**, но само в рамките на неговата отстъпително-условна функция.

Съгласуването на времената в италиански при този вид подчинено изречение ще бъде в индикатив и много рядко в конюнктив. Причината за това е, че темпоралността е категория, подчинена на обективни представи за времето и като такава е несъвместима с употребата на „субективната реалност” на конюнктива.

В пример 6, поне в началото му, където е и интересуващото ни сложно съставно с обстоятелствено подчинено изречение за отстъпка/време, и в двата езика съгласуването е в сегашно атемпорално време, отнасящо се към т.нар. „генерални истини”:

(25)E' noioso dipingere con qualcuno dietro le spalle, **anche quando** si temono le malvage influenze, come pare avvenisse a Sezanne: ma checché facessi, non ci fu verso di smuoverlo, aveva la sua consegna.
(C.Levi)

Неприятно е да рисуваш , когато някой стои зад гърба ти **дори и тогава, когато** не се страхуваш от лоши намерения, както изглежда се е случвало на Сезан, ала каквото и да правех, нямаше начин да го накарам да се махне: имаше заповед.

В пример 7 **anche se** в оригинала има отстъпителен характер, доколкото служи като връзка между два противоречащи си факта (желанието за къпане и неподходящата температура на въздуха и водата):

(26) Si sentiva di buonumore, sostiene, e gli era venuta voglia di entrare in quelle vasche, **anche se** sulla spiaggia faceva fresco e forse la temperatura dell'acqua non era l'ideale per un bagno. (A. Tabucchi)

Твърди, че бил в добро настроение и му се прищяло да влезе в басейните, главно **защото** на плажа още било хладновато и температурата на водата надали ставала за ранно къпане.

В превода на български обаче е предпочетен каузалния подчинителен съюз **защото**. Този вариант никак не е чужд на цялостния смисъл на синтактичния блок от сложно съставно с подчинено изречение за отстъпване, тъй като, както е известно, отстъпителните съюзи са причислени към подсистемата на съюзите за основание, към която са включени и съюзите за причина.

Тези съюзи се използват с термина „основание”, защото подчиненото изречение, което въвеждат, съдържа повече или по-малко основание за извършване на действието в главното изречение. (Генадиева-Мутафчиева, 639)

В пример 8 преводният еквивалент на **anche se** е отстъпителният съюз **нищо че**, който не е от „традиционните” отстъпителни съюзи в български език, но за сметка на това е част от разговорния език:

(27) "Senta Marta, disse Pereira, vorrei premetterle che per certe cose può contare su di me, **anche se** vorrei restare estraneo ai vostri problemi, come sa non mi interessa di politica,..." (A. Tabucchi)

Чуйте, Марта, рекъл Перейра, да имате предвид, че за някои неща можете да разчитате на мен, **нищо че** предпочитам да не ме въвличате във вашите проблеми, понеже, както ви предупредих, не се интересувам от политика...

В действителност **нищо че** не фигурира като отстъпителен съюз в Граматика на съвременния български книжовен език. Такава функция му е отредена в Българска граматика – морфология на Руселина Ницолова (Ницолова, 2008: 472). Тъй като съюзът **нищо че** съдържа отрицателно местоимение, което предполага отричане на факта/действието в подчиненото изречение, характерът му на пръв поглед и формално може да се приеме леко встрани от чисто отстъпителния. В главното изречение може да се говори не толкова за действие, колкото за готовност за съдействие, насърчителна покана от страна на главния герой към Марта. И тази готовност е налице независимо от нежеланието за участие на Перейра на политическата сцена. При наличието на това противоречие може да се твърди, че

съюзът **нищо че** има отстъпително отношение. Следователно преводът със съюза **нищо че** е в смислов унисон с оригинала, а на български придобива повече експресивност, което подсилва отстъпителната идея.

В заключение, след всички изложени примери, можем да кажем, че съюзът **anche se**, освен очевидната му полифункционалност, която го превръща в предимно отстъпителна, условна и по-рядко темпорална, та дори и каузална подчинителна връзка, може да приема и съединителна функция. С други думи, от отстъпителните съюзи, **anche se** се явява като най-„гъвкавият” и широкоспектърен съюз. По-честата му употреба при реално отстъпване, както вече споменахме, е обусловена и от липсата на конюнктив и съответно „идва” по-естествено в устната реч на говорещия.

От гледна точка на адекватността в превода от италиански на български **anche se** влияе с многофункционалността си, като условния и темпорален „подсмисъл” се предава и на българския текст, запазвайки адекватното му звучене.

Библиография:

Граматика на съвременния български книжовен език, т.3, синтаксис, София, 1983, БАН

Генадиева-Мутафчиева, Зара. Известия на ИБЕ, книга 16, БАН,

Генадиева-Мутафчиева, Зара. (1970). Подчинителният съюз **ДА** в съвременния български език, БАН

Георгиев Станьо. (1996) . Морфология на българския книжовен език, В.Търново, Абагар

Ницолова, Руселина. (2008). **Българска граматика, Морфология, София, Университетско издателство „Св.Климент Охридски”**

Раданова, Нели . (2000). Практическа италианска граматика, София, Везни-4

Herczeg, Gyula. (1964). Sintassi delle proposizioni subordinate nella lingua italiana (монография)

Herczeg, Gyula . (1977). Studi di grammatica italiana, (монография)

Moretti G.B. (1983). Riflessioni sulla concessione e sulla ammissione nell'italiano contemporaneo, LE Edizioni Università per stranieri.

Renzi, Lorenzo (1991). Grande grammatica italiana di consultazione, vol.I, Il Mulino